

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Հայաստանի Հանրապետության պետական
կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ՝ ԱՆՑՅԱԼ-ՆԵՐԿԱ-ԱՊԱԳԱ
ԵՌԱՄԻԱՄՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Հոդվածում լուսաբանվում է Հայաստանի Հանրապետությունում միգրացիոն գործընթացների սահմանադրաիրավական կարգավորման հայեցակարգային դրույթները՝ անցյալ-ներկա-սպառազեռամիասնության համատեքստում: Մասնավորապես, հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է Հայաստանի Հանրապետությունում արտագաղթի և ներգաղթի իրավական կարգավորման սահմանադրաիրավական դրույթներին և դրանց անմիջական ու ոչ անմիջական ազդեցության հիմնահարցերին՝ կապված միգրացիոն քաղաքականության մշակման և իրականացման հետ: Հոդվածում հեղինակի կողմից համապատասխան առաջարկություններ են ներկայացվում Հայաստանի Հանրապետության միգրացիոն ոլորտի սահմանադրաիրավական կարգավորման կատարելագործման ուղղությամբ:

Հիմնաբառեր- միգրացիա, անկախության հռչակագիր, միգրացիայի սահմանադրաիրավական կարգավորում, միգրացիոն քաղաքականություն, մարդկային կապիտալ, միգրացիոն իրավակարգ:

Բնակչության միգրացիան իր բոլոր դրսևորումներով՝ էմիգրացիա (արտագաղթ), իմիգրացիա (ներգաղթ), ներքին և արտաքին միգրացիա և այլն, պատմականորեն ձևավորված համամարդկային երևույթ է, որը պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում պայմանավորված է եղել բազմաթիվ արտաքին և ներքին գործոններով¹:

20-րդ դարի հայտնի պատմական իրադարձությունները՝ ուրբանիզացիան, կլիմայական փոփոխությունները, երկու համաշխարհային պատերազմները, հայերի, Պոնտոսի հույների, ասորիների, հրեաների, կամբոջացիների, ռուսնոցացիների և այլ ազգերի ու ժողովուրդների նկատմամբ իրագործված ցեղասպանությունները՝ իրենց անդառնալի հետևանքներով, ինչպես նաև գիտատեխնիկական աննախադեպ առաջընթացը, որը հանգեցրեց մարդկանց, տեղեկատվության և ապրանքների արագ տեղաշարժին, որի արդյունքում համաշխարհային միգրացիայի գործընթացներն արագացան:

Անհրաժեշտ է կարևորել, որ Հայաստանի Հանրապետությունը բացառություն չէ և անմասն չի կարող մնալ համաշխարհային միգրացիայի նոր հնարավոր գործընթացներից: Ուստի, կարևորելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրի նախաբանում միգրացիայի սահմանադրաիրավական հիմքերին անուղղակիորեն առնչվող դրույթների առկայությունը, այն է՝ «Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը, ... ելնելով մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքներից և միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերից, ...

խնդիր դնելով ժողովրդավարական, իրավական հասարակարգի ստեղծումը...», անհրաժեշտ է արձանագրել, որ՝

ա) Հայաստանի անկախ պետականության հիմքում դրված են Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքները, իսկ այդ նույն հռչակագրի 13-րդ և 14-րդ հոդվածներում ամրագրված է անձի ազատ տեղաշարժելու և բնակավայր ընտրելու, ինչպես նաև քաղաքական ապաստան ստանալու իրավունքները,

բ) Հայաստանի անկախ պետականության ստեղծմամբ ժողովրդավարական, իրավական հասարակարգ ստեղծելու խնդիր է դրվել, իսկ հասարակարգը հասարակության կյանքի կազմակերպումն է պայմանավորված արտադրության որոշակի մակարդակով, արտադրանքի փոխանակմամբ և բաշխմամբ, հասարակական գիտակցության և կյանքի տարբեր ոլորտներում մարդկային փոխգործակցության ավանդույթների բնորոշ առանձնահատկություններով, և այդ ամենը պաշտպանվում է պետության ու իրավունքի կողմից: Այսինքն, իրավական հասարակարգ ունենալու նպատակն արդեն իսկ ենթադրում է, որ հասարակության կյանքի կազմակերպումը պետք է խարսխված լինի բացառապես իրավունքի վրա, որտեղ մարդը՝ իր իրավունքներով և ազատություններով, որպես հասարակության բարձրագույն արժեք, հարգվում ու պաշտպանվում է հանրային իշխանության կողմից:

Անշուշտ, իրավունքի տեսությունից հայտնի է, որ անկախության հռչակագրերը, որպես այդպի-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սին, նորմատիվ իրավական ակտեր չեն. դրանցում իրավունքի նորմեր չկան, համընդանուր և համապարտադիր վարքագծի կանոնը բացակայում է, բացառություն չէ նաև Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիրը: Սակայն, պետք է նշել, որ անկախության հռչակագրերը, որպես կանոն, որոշակի պատմական ժամանակահատվածում հանդիսանում են ժողովրդի քաղաքական-իրավական արժեհամակարգի ու աշխարհայացքի արտացոլումը և հետագա իրավական դաշտի ստեղծման կողմնորոշիչը:

Հայաստանի անկախության հռչակագիրը և հետագայում դրա հիման վրա ընդունված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը միգրացիայի իրավակարգի ձևավորման հիմքն են, իսկ այդ իրավակարգն ընկալվում է որպես միգրացիայի պետական քաղաքականության ուղղությունների իրավական միջոցներով իրացնելու օրենսդրորեն ամրագրված համակարգ, որն ուղղված է մարդու և քաղաքացու միգրացիայի իրավունքների իրացմանը:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 22-րդ հոդվածով հռչակվեց, որ «*յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի Հանրապետության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք...*»: Հիշատակված նորմի բովանդակությունից բխում է, որ ներպետական մակարդակով ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը պատկանում է միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին, իսկ օտարերկրյա քաղաքացիները կամ քաղաքացիություն չունեցող անձինք նման իրավունքներ չունեն:

Բայց, միևնույն ժամանակ, Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերում ամրագրվեց, որ «*...Վավերացված միջազգային պայմանագրերը Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե նրանցում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են պայմանագրի նորմերը...*», ինչը ենթադրում է, որ այդ թվում միգրացիայի իրավական կարգավորման ոլորտում վավերացված միջազգային պայմանագրերը ևս Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի մի մասն են կազմում, դեռ ավելին՝ դրանք գերակա են ներպետական օրենսդրության նկատմամբ:

Այսպես, օրինակ՝ ՄԱԿ-ի «Փախստականների կարգավիճակի մասին» Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի հոկտեմբերի 4-ին, որով փախստականի կարգավիճակ ստացած անձանց ազատ տեղաշարժվելու հետ կապված ավելի լայն իրավունքներ է տրված, քան Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, այսինքն՝ նման դեպքե-

րում փախստականի կարգավիճակ ստացած անձինք՝ իրավունքի ուժով գրեթե հավասարեցված են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների իրավական կարգավիճակին:

Թերևս, այդ հանգամանքը ևս բխում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 4-րդ հոդվածի բովանդակությունից, ըստ որի՝ «*Պետությունն ապահովում է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան*»՝ իհարկե, հաշվի առնելով նաև Սահմանադրության 43-րդ հոդվածից բխող պահանջները, որ «*Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքները և ազատությունները սպառնիչ չեն և չեն կարող մեկնաբանվել որպես մարդու և քաղաքացու այլ հանրաճանաչ իրավունքների և ազատությունների բացառում*»:

Նման մոտեցում է ցուցաբերել նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը իր՝ 2011 թվականի հունիսի 03-ի N ՄԴՈ-966 որոշման մեջ արտահայտած իրավական դիրքորոշմամբ, այն է՝ «*ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը:*

Սահմանադրաիրավական այդ նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ ՀՀ միջազգային պայմանագրերը նորմատիվ իրավական ակտեր են, որոնք ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են, այսինքն՝ բովանդակում են իրավակարգավորման համապատասխան բնագավառի սուբյեկտների համար վարքագծի պարտադիր կանոններ, ունեն ՀՀ օրենքներից և իրավական այլ ակտերից առավել բարձր իրավաբանական ուժ, ենթակա են պարտադիր կատարման ՀՀ պետական և տեղական ինքնակառավարման բոլոր մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից ՀՀ ողջ տարածքում»:

Որպես այդպիսին՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2-րդ գլուխը՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, հումանիտական մոտեցմամբ է շարադրված, քանի որ դրանցում մեծ մասամբ օգտագործվում են «յուրաքանչյուր ոք», «յուրաքանչյուր անձ» կամ «մարդ» եզրույթները, ինչը վկայում է այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ իրենց իրավական կարգավիճակով, գրեթե չեն տարբերվում Հայաստանի քաղաքացիներից՝ բացառությամբ որոշ դեպքերի: Օրինակ՝ կյանքի, անձի անձեռնմխելիության, անձնական կյանքի գաղտնիության,

հանգստի և այլ իրավունքներն ու ազատությունները անվեհապահորեն տրված են ինչպես Հայաստանի քաղաքացիներին, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող անձանց:

Բայց մինչև 2005 թվականին կատարված փոփոխությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեջ առկա էին որոշ իրավական բացեր, օրինակ՝ 29-րդ հոդվածում ամրագրված էր, որ աշխատանքի ազատ ընտրության և գործադուլի իրավունքից կարող են օգտվել միայն Հայաստանի քաղաքացիները, որը մեր կարծիքով հակասում է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին, օրինակ՝ փախստականների իրավական կարգավիճակը կարգավորող մի շարք միջազգային իրավական ակտերով նախատեսված է փախստականների աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը ընդունող պետություններում:

Իսկ 2005 թվականի սահմանադրական հետագա կարգավորումների արդյունքում միգրացիայի սահմանադրաիրավական հիմքերը բարելավեցին, մասնավորապես՝

ա) ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխությունները) 3-րդ հոդվածում ամրագրվեց, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են, իսկ պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Այս առումով արդարացի է պրոֆեսոր Վ.Նիկիտյանան, որը մարդու և նրա արժանապատվության, հիմնական իրավունքների ու ազատությունների՝ որպես բարձրագույն արժեքների մասին իրավական գաղափարը դիտարկեց սահմանադրական անվտանգության երաշխավորման և սահմանադրական կարգի ձևավորման համար անհրաժեշտ ու յուրահատուկ մարդասիրական հիմք⁵:

բ) ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխությունները) 25-րդ հոդվածը սահմանեց, որ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը պատկանում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր անձի, այլ ոչ թե միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին:

Ի դեպ, հարկ է նկատել, որ եթե նույնիսկ ներգաղթյալն ապօրինի կերպով է գտնվում Հայաստանի Հանրապետությունում՝ չունենալով այնտեղ ազատ տեղաշարժվելու իրավունք, դա դեռ չի նշանակում, որ այդ ներգաղթյալը զրկված է բոլոր հիմնական իրավունքներից ու ազատություններից: Այդ առումով, հատկանշական է այն, որ այսօր օտարերկրա քաղաքացիների և որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ Հայաստանի Հանրապետություն օրինական ճանապարհով մուտք

գործելու իրավական հիմքերը կարգավորվում են «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքով, «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով, «Քաղաքական ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով և միջազգային մի շարք այլ պայմանագրերով:

գ) Աշխատանքի ընտրության ազատությունը պատկանում է յուրաքանչյուր անձի, այլ ոչ թե միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին (ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխությունները) 32-րդ հոդված): Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Օտարերկրացիները (ներառյալ որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցող անձինք (բացառությունը հեղինակի)) իրավունք ունեն ազատորեն տնօրինելու իրենց աշխատանքային ունակությունները, ընտրելու մասնագիտության և գործունեության տեսակը, զբաղվելու Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ չարգելված տնտեսական գործունեությամբ՝ պահպանելով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված սահմանափակումները...», իսկ այդ նույն օրենքի 23-րդ հոդվածում թվարկված են օտարերկրացիների աշխատանքային թույլտվություն ստանալու բացառությունները, օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի հիման վրա ժամանող մասնագետները կամ այլ անձինք, օտարերկրյա կապիտալի մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպությունների հիմնադիրները (ներառյալ տնօրենները կամ լիազորված ներկայացուցիչները), Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան միջազգային պայմանագրերի ուժով աշխատանքի թույլտվություն ստանալու պահանջից ազատված օտարերկրացիները և այլն:

դ) ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխությունները) 33.2-րդ հոդվածում ամրագրվեց, որ «Յուրաքանչյուր որ իրավունք ունի ապրելու իր առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայրում...», ինչը բնապահպանական միգրացիայի սահմանադրաիրավական հիմքն է հանդիսանում:

ե) ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխությունները) 43-րդ հոդվածով ամրագրվեց անձի ազատ տեղաշարժվելու և այլ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման իրավական չափերի սահմանները: Վերոգրյալը ընդունելի է և թույլ է տալիս ասել, որ միգրացիայի իրավունքի էությունն արտահայտվում է օրենսդրորեն ձևակերպված (ամրագրված) միգրացիոն իրավակարգում, որը՝ ա) միգրացիան դիտարկում է պետության կողմից կարգավորվող հասարակական հարաբերություն՝ բացահայտելով այդ երևույթի նորմատիվ-իրավական բովանդակությունը, բ) սահմա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նելով դրա իրավական կարգավորման առարկան, գ) բացահայտելով իրավական կարգավորման սուբյեկտը, որպես մարմինների համակցություն, որոնք պատասխանատու են միգրացիոն գործընթացների պլանավորման (ծրագրման) և կարգավորման համար:

2015 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ վերանայվեցին պետության՝ միգրացիայի քաղաքականության իրականացման սահմանադրաիրավական հիմքերը, մասնավորապես՝

ա) ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխությունները) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրվեց, որ *մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անբակտելի հիմքն է:* Այսինքն՝ անձի արժանապատվությունը, սահմանադրական իրավունքի տեսանկյունից, պետական վերաբերմունքի այն չափանիշն է, որն ուղղված է անձին՝ իր իրավական կարգավիճակով, որպես բարձրագույն սոցիալական արժեք ընկալելու փաստով: Սահմանադրագետների զգալի հատվածի կողմից ընդունված կարծիք կա, որ անձի հիմնական իրավունքների պահպանումն ու պաշտպանությունը կապված է հինգ պայմանների պահպանումից՝ 1) անձի արժանապատիվ կյանքի (կեցության) ապահովում, 2) մարդկանց միջև իրավահավասարության ապահովում, 3) մարդու քաղաքական և հասարակական ինքնաարտահայտման ապահովում, 4) հնարավոր պետական բարձիթողությունից անձի ընթացակարգային (պրոցեստուալ) իրավունքի երաշխավորում և 4) մարդու անձնական ֆիզիկական անձեռնմխելիության ապահովում⁸: Այսպիսով, պետության կողմից վերոնշյալ հինգ պայմանների պահպանումը հանդիսանում է անձի արժանապատվության երաշխիքը, որ միգրացիոն քաղաքականության մշակման և իրագործման համար կարևորագույն սահմանադրաիրավական հենքն է հանդիսանում, քանի որ անձը պետության համար ոչ թե ներագրման օբյեկտ է, այլ՝ ակտիվ գործող սուբյեկտ:

բ) Նույն Սահմանադրության 11-րդ հոդվածով սահմանվեց, որ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է: Այս սկզբունքն ընկալվում է որպես *սոցիալական-տնտեսական քաղաքականության մոդել, որը կոչված է մրցունակ տնտեսության հենքի հիման վրա միացնել ազատ նախաձեռնողականությունը սոցիալական առաջընթացի հետ, ինչն էլ ապահովվում է տնտեսական ցուցանիշներով*⁹: Անշուշտ, տնտեսական նման մոդելը ելնում է այն պահանջմունքից, որ ոչ՝ պետությունը, ոչ՝ մասնավոր տնտեսավարող սուբյեկտները իրավունք չունեն լիարժեք վերահսկելու տնտեսությունը, քանի որ նրանք կոչված են ծառայելու մարդ-

կանց (պետության բնակչությանը), և այս տնտեսական մոդելի հիմնական բնութագրիչներից մեկն էլ այն է, որ այն կոչված է ապահովելու պետության բնակչության լիարժեք և իրական զբաղվածությունը (ներառյալ անձի՝ ազատ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու պահանջմունքը): Այսպիսով, Հայաստանի տնտեսական նոր կարգի ձևավորման համար էական նշանակություն ունի մրցունակ մարդկային կապիտալը, այն է՝ գիտելիքների, հմտությունների և կարողությունների համակցություն, որն օգտագործվում է մարդու և ամբողջ հասարակության բազմազան պահանջմունքների բավարարմանը:

*Մարդկային կապիտալը, լայն իմաստով, տնտեսության, հասարակության և ընտանիքի զարգացման արտադրողականության ինտենսիվ գործոնն է, որն իր մեջ ներառում է աշխատանքային ռեսուրսների կրթված մասը, գիտելիքները, մտավոր և կառավարչական աշխատանքի գործիքակազմը, բնակչության միջավայրը և այն աշխատանքային գործունեությունը, որը ապահովում է մարդկային կապիտալի՝ որպես զարգացման արտադրական գործոնի արդյունավետ և ռացիոնալ գործունեությունը*¹¹:

Այսպիսով անհրաժեշտ է նկատել, որ Հայաստանի տնտեսական նոր կարգը միգրացիայի քաղաքականության մշակման ու իրագործման հիմքն է հանդիսանում, որի արդյունքում ներգաղթի և արտագաղթի իրավական կարգավորումը պետք է բխի Հայաստանի տնտեսական նոր կարգով պայմանավորված մարդկային կապիտալի ձևավորման և պահպանման շահերից, այն է՝ պետության աշխատուժի ինքնաբավություն, աշխատուժի կրթական մակարդակի բավարարում, ներգաղթյալ-աշխատողների մշակութային և կրթական հարմարեցում տեղական շուկայի պահանջներին և այլն:

գ) ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխությունները) 54-րդ և 56-րդ հոդվածներում նշված է քաղաքական ապաստանի իրավունքը և ազգային ու էթնիկական ինքնության պաշտպանության իրավունքը, որը ներգաղթյալների համար նաև կենսական նշանակություն ունեցող իրավունք է, և վերջինս նույնիսկ չի կարող սահմանափակվել ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ (Սահմանադրության 76-րդ հոդված):

Վերոգրյալը մարդու իրավունքների և ազատությունների տեսանկյունից դրական տեղաշարժ է, թեև արդարության համար պետք է նշենք, որ ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում միջազգային պայմանագրերի և օրենսդրական մակարդակով պաշտպանվում է անձանց քաղաքական ապաստանի և ազգային ու էթնիկական ինքնության պաշտպանության իրավունքները: Սակայն պետք է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ (2015 թվականի փոփոխությունները) հստակորեն

www.journal.lawinstitute.am

չեն կարգավորվում ներգաղթյալ աշխատողների և նրանց ընտանիքի անդամների կրթական և մշակութային իրավունքներն ու պարտականությունները, օրինակ՝ ներգաղթյալ-աշխատողների երեխաների կրթությունը պետք է կազմակերպվի հայոց լեզվով, թե՛ նրանց մայրենի, կամ ներգաղթյալների համար հայերեն սովորելը իրավունք է, թե՛ պարտականություն, կամ ներգաղթյալ-աշխատողները իրավունք ունենում են Հայաստանի Հանրապետությունում իրենց կրոնական ուղղվածության դպրոցները հիմնել՝ որպես իրենց ազգային և էթնիկական ինքնության իրավունքի իրացում: Վերոնշյալ մեր հարցադրումները շատ կարևոր են Հայաստանի Հանրապետության հետագա միգրացիոն քաղաքականության մշակման և իրականացման համար, քանի որ սահմանադրական օրենսդրությունը սահմանում է այն սկզբունքները, գաղափարները, ձևերը, իրականացման մեթոդներն ու ուղղությունները, որոնք անհրաժեշտ են քաղաքական գործունեության և դրա սուբյեկտների կենսագործունեության համար¹² .

դ) ՀՀ Սահմանադրությամբ (2015 թվականի փոփոխությունները) մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները կրկին մարդասիրական մոտեցմամբ է շարադրված, քանի որ դրանց գերակշիռ մասում օգտագործվում են «յուրաքանչյուր ոք», «յուրաքանչյուր անձ» կամ «մարդ» եզրույթները, ինչը փաստում է, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող անձինք իրենց իրավական կարգավիճակով գրեթե չեն տարբերվում Հայաստանի քաղաքացիներից՝ բացառությամբ որոշ դեպքերի:

ե) Ի դեպ, կարևոր մի հանգամանք ևս. ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխությունները) 77-81-րդ հոդվածներում ամրագրված են հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահման արգելքը, համաչափության և որոշակիության սկզբունքները, դրանց էության անխախտելիությունը, ինչպես նաև դրանց մեկնաբանության և սահմանափակման սահմանները: Հատկապես ուշադրության է արժանի Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որտեղ ամրագրված է, որ *հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան:*

Վերոնշյալ դրույթը էական ազդեցություն է ունենալու հետագայում Հայաստանի Հանրապետության միգրացիայի քաղաքականության մշակման և իրագործման համար, քանի որ, Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացրած մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմա-

նագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան Հայաստանի միգրացիոն քաղաքականության վրա կարող է ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ազդեցություն ունենալ, ինչը նույնիսկ կարող է սպառնալիք հանդիսանալ Հայաստանի ազգային անվտանգության համար. օրինակ՝ բավական է նշել Եվրոպական Միության մեղմ միգրացիոն քաղաքականությունը մինչև 2015 թվականի Եվրոպական միգրացիայի ճգնաժամը, կամ «Փերինչեթն ընդդեմ Շվեյցարիայի» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքի մեկնաբանումը և այլ նմանատիպ պրակտիկ օրինակներ:

Վերոգրյալից ելնելով՝ պետք է փաստել, որ ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխությունները) պարագայում Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի կողմից միջազգային պայմանագրերը նախնական սահմանադրական վերահսկողության ենթարկելը էլ ավելի պատասխանատու և ոչ դյուրին գործընթաց է դառնում, քանի որ այդ միջազգային պայմանագրերը վավերացվելուց հետո դրանց հիման վրա գործող մարմինների թե՛ դրական, թե՛ բացասական պրակտիկան ուղիղ ազդեցություն է ունենալու Հայաստանի սահմանադրաիրավական հարաբերությունների վրա:

Վերոշարադրյալից ելնելով՝ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրությունը (2015 թվականի փոփոխությունները) միգրացիայի ոլորտի սահմանադրաիրավական կարգավորման մասով ունի դրական առաջընթաց, սակայն անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել վերոնշյալ հիմնախնդիրների առկայությունը և դրանց լուծման համար միջոցներ ձեռնարկել:

Ներկայումս միգրացիայի ոլորտի հետ կապված կարևորագույն մի շարք հարաբերություններ՝ լավ թե վատ, կարգավորվում են նաև տարբեր օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով, օրինակ՝

ա) «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով գտնվող (բնակվող) օտարերկրյա քաղաքացիների և որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցող անձանց (ներառյալ փախստականի կարգավիճակ ունեցող անձինք) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու իրավական հիմքերն ու չափորոշիչները, ինչպես նաև ներգաղթի և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման իրավական սահմանները.

բ) «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվում են օտարերկրյա քաղաքացիների և որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվելու և բնակվելու, Հայաստանի Հանրապետության տարածքով տարանցիկ երթևեկելու, Հայաստանի Հանրապետությունից ելքի, ինչպես նաև օտարերկրացիների հետ կապված այլ հարաբերությունները՝ միևնույն ժամանակ ամրագրելով, որ վերոնշյալ անձինք ունեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին հավասար իրավունքներ, ազատություններ և պարտականություններ, եթե Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով այլ բան նախատեսված չէ.

գ) «Քաղաքական ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքական ապաստանի իրավունք ստանալու հիմքերը, կարգը, այդպիսի իրավունք ստանալու դիմումը մերժելու, տրված իրավունքը դադարեցնելու պայմանները, ինչպես նաև դրանց հետ առնչվող այլ հարաբերությունները.

դ) «Փախստականների և ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում փախստականի ճանաչման, ապաստանի տրամադրման հետ կապված հարաբերությունները, ինչպես նաև ապահովում է Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951 թվականի կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), դրա 1967 թվականի Արձանագրության կիրառումը և ճանաչում է բոլոր օտարերկրացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում և Հայաստանի Հանրապետության պետական սահմանի անցման կետերում ապաստան հայցելու, ինչպես նաև ապաստան ստանալու իրավունքը, եթե նրանք բավարարում են ապաստանի տրամադրման համար սույն օրենքով սահմանված անհրաժեշտ պահանջները:

Գաղտնիք չէ, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, տարբեր պատճառներով պայմանավորված, վերջին տասնհինգ տարվա ընթացքում մարդկային ռեսուրս արտահանող (արտագաղթ) երկիր է դարձել¹³, որը հատկապես Հայաստանի համար ազգային անվտանգության խնդիր է, քանի որ այն սակավ մարդկային ռեսուրս ունեցող երկիր է հանդիսանում: Վերոնշյալ սահմանադրաիրավական բարեփոխումները դրական են, սակայն ոչ լիարժեք, ուստի այդ բարեփոխումների անհրաժեշտությունն ու կարևորությունը ուղիղ համեմատական են Հայաստանի Հանրապետության միգրացիոն քաղաքականության հետ, քանի որ *միգրացիոն քաղաքականությունը* հիմքն է սահմանադրական կարգի սկզբունքների հիման վրա, միգրացիոն ոլորտի հասարակական հարաբերությունների օբյեկտիվորեն հիմնավորված համակարգային նպատակների, խնդիրների, ուղղությունների, միգրացիոն օրենսդրության նորմերի, որոնք իրականացվում

են (իրացվում են) միգրացիոն գործընթացի սուբյեկտների կողմից (ֆիզիկական անձինք, հասարակական կազմակերպություններ, պետական մարմիններ) և ուղղված են պետության տարածքում ֆիզիկական անձանց տեղաշարժին, բնակեցմանը, տեղաբնակեցմանը, հարմարմանը և ինտեգրմանը՝ ապահովված խթանող և կարգավորող գործոններով¹⁴:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ պետք է նշենք, որ 2015 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված սահմանադրական կարգավորումները մեկ քայլ առաջ են միգրացիայի սահմանադրաիրավական կարգավորման առումով: Բայց միևնույն ժամանակ պետք է փաստել, որ միգրացիայի սահմանադրաիրավական կարգավորումների տեսանկյունից դեռ շատ անելիքներ կան, սակայն մինչև դրանց անրադառնալը կցանկանայինք օրինակներ բերել այլ երկրների միգրացիոն դաշտի սահմանադրաիրավական կարգավորման փորձից, օրինակ՝

ա) Բրազիլիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրության¹⁵ 162-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է, որ *ներգաղթյալներին մուտքի թույլտվություն տալը, նրանց տեղաբաշխումն ու բնակեցումը ենթարկվում է ազգային շահերին և իրականացվում է օրենքով սահմանված կարգով.*

բ) Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրության¹⁶ 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված է, որ *Պետությունը ճանաչում է Լեմբարցիայի ազատությունը, պայմանով, որ, ընդհանուր շահերից ելնելով, պետք է պահպանվեն օրենսդրությամբ սահմանված պարտականությունները, և որ Պետությունը պաշտպանում է իր սահմաններից դուրս աշխատավոր խտալացիներին.*

գ) Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Սահմանադրության¹⁷ 32-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ *Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունը պաշտպանում է օտարերկրացիների օրինական շահերն ու իրավունքները, ովքեր գտնվում են Չինաստանում.* օտարերկրացիները պարտավոր են պահպանել (հետևել) Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության օրենքները: Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունը կարող է այն օտարերկրացիներին ապաստանի իրավունք տրամադրել, ովքեր ստիպված են եղել քաղաքական պատճառներով արտագաղթելու.

դ) Պորտուգալիայի Հանրապետության Սահմանադրության¹⁸ 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ (ե) կետում ամրագրված է, որ *Պետությունը պարտավոր է ապահովել աշխատանքի պայմանները, պարգևատրումն ու հանգիստը, որոնց համար աշխատողները իրավունք ունեն, այն է՝ պահպանել աշխատանքի պայմանները և ապահովել աշխատող ներգաղթյալների սոցիալական արտոնու-*

www.journal.lawinstitute.am

թյունները: Իսկ Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ (i) և 10-րդ (j) կետերում ամրագրված է, որ կրթության ոլորտում քաղաքականություն իրականացնելիս պետությունը պարտավոր է (9-րդ (i) կետ) ներգաղթյալների երեխաներին ապահովել պորտուգալերեն լեզուն ուսանելու հնարավորությամբ, ինչպես նաև նրանց հնարավորություն ընձեռել որպեսզի վերջիններս առնչվեն պորտուգալական մշակույթի հետ (10-րդ (j) կետ). կրթության իրավունքի իրացման հարցում ներգաղթյալների երեխաներին պատշաճ աջակցություն ցուցաբերել:

Հայաստանի Հանրապետության միգրացիայի իրավակարգի և քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման ու կատարելագործման նպատակով գտնում ենք, որ փոփոխված սահմանադրությունը էլ ավելի կշահեր և ամբողջական կլիներ Հայաստանի միգրացիայի ոլորտի սահմանադրաիրավական կարգավորման տեսանկյունից, եթե դրանում ներառվեին ներքոհիշյալ դրույթները (սահմանադրական կարգի հիմունքներում և մարդու իրավունքներն ու հիմնական ազատությունները գլխում).

ա) Հայաստանի Հանրապետությունը, ելնելով իր ազգային անվտանգության, հասարակական, մշակութային, տնտեսական և գիտակրթական շահերից, մշակում և իրականացնում է այնպիսի պետական ժողովրդագրական քաղաքականություն, որը կապահովի պետության մարդկային ռեսուրսների (ներառյալ կապիտալի) ինքնաբավության մակարդակը: Պետությունը միջոցներ է ձեռնարկում՝ կանխելու բնակչության վերարտադրողականության գործընթացում սեռերի արհեստական նվազումը կամ ավելացումը.

բ) Օտարերկրյա քաղաքացիները և որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցող անձինք Հայաստանի

Հանրապետություն կարող են մուտք գործել, բնակվել, աշխատել և զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ միայն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և պայմաններով:

գ) Ներգաղթյալների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվում և կարգավորվում են Սահմանադրությամբ, օրենսդրությամբ և միջազգային պայմանագրերով: Հայաստանի Հանրապետությունում ներգաղթյալների (բացառությամբ փախստականների և քաղաքական ապաստան հայցողների) մուտքի թույլտվություն ստանալու հետ կապված օրենսդրությունը պետք է համապատասխանի ազգային անվտանգության և հասարակական ու տնտեսական շահերին:

դ) Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով գտնվող անձինք իրենց կարգավիճակով հավասարեցված են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին՝ բացառությամբ Սահմանադրությամբ, օրենսդրությամբ և միջազգային պայմանագրերով սահմանված դեպքերի:

ե) Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով գտնվող անձինք օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով իրավունք ունեն պետության հաշվին սովորել հայոց լեզու և հայոց պատմություն, ուսումնասիրել հայ մշակույթը: Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով գտնվող անձինք իրավունք ունեն պահպանելու իրենց էթնիկ առանձնահատկությունները, լեզուն ու կրոնը, եթե դա չի հակասում Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությանը (ներառյալ պաշտպանության), հասարակության բարոյական բարքերին և հասարակական շահերին:

¹ «Միգրացիա» եզրույթը առաջացել է լատիներեն «migratio», «migro» բառերից, որն ունի վերաբնակեցում և անցնել իմաստային նշանակությունը (https://hy.wikipedia.org/wiki/Բնակչության_միգրացիա):

² “Большой юридический словарь” под ред. А.Я. Сухарева, Изд. “Инфра-М”: Москва-2009г., С. 470.

³ Василенко В.А.: “Миграционный правовой порядок: институциональный подход”: жур. “Философия права”. 2007. N 2. С. 106-108.

⁴ ՀՀ Սահմանադրություն՝ 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին կատարված փոփոխություններով:

⁵ Никитяева В.В. “Конституционная безопасность как условие эффективной реализации основ конституционного строя” /Вестник воронежского института МВД России-2007 (4)/ <http://elibrary.ru/item.asp?id=11780618>

⁶ Брик А.Д. “Ограничения в миграционном праве в контексте теоретико- правовой интерпретации его сущности” /ЮРИСТЪ – ПРАВОВЕДЪ 2008(6)/ <http://elibrary.ru/item.asp?id=15115179>.

⁷ <http://www.jurterms.ru/161-135410/>

⁸ Цыреторов С. В. “Право на достоинство личности в конституционном праве Германии и России” (Вестник бурятского государственного университета՝ 2011-2) ст. 248-249, снос. 6, <http://elibrary.ru/item.asp?id=16316803&>

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Мордовченков Н.В., Паленова Т.В., Поляков В.М. “Людвиг Эрхард и социальная рыночная экономика в Германии: Инфраструктурный аспект” (Азимут научных исследований: экономика и управление. 2015. No 3 (12), С. 67) /<http://elibrary.ru/item.asp?id=24600908/>

¹¹ Корчагин Ю. А. Широкое понятие человеческого капитала.- Воронеж: ЦИРЭ /<http://www.lerc.ru/?part=articles&art=3&page=22/>.

¹² Карповец Ф.В.: “Конституционно-правовые принципы миграционной политики как основа деятельности Федеральной миграционной службы”, жур. “Современное право” 2008г.-2(1), С. 2, снос. 2, (<http://elibrary.ru/item.asp?id=11790077>).

¹³ ՀՀ սահմանափակումների ծավալներն ըստ տարիների (http://www.smsmta.am/?menu_id=18):

¹⁴ Коробеев В.А. “Миграционная политика: понятие и сущность”. (http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Pravo/16936.doc.htm).

¹⁵ Բրազիլիայի Սահմանադրություն (ռուսերեն լեզվով) http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/brazil/brazil-r.htm:

¹⁶ Իտալիայի Սահմանադրություն (ռուսերեն լեզվով) http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/italy/italy-r.htm:

¹⁷ Չինաստանի Սահմանադրություն (ռուսերեն լեզվով) http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/china/china-r.htm:

¹⁸ Պորտուգալիայի Սահմանադրություն (ռուսերեն լեզվով) http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/portugal/portug-r.htm:

Ափոտ Այրապետյան

Кандидат юридических наук, доцент

Докторант академии государственного управления РА

РЕЗЮМЕ

Конституционно-правовое регулирование миграции в Республике Армения в контексте триады прошлое-настоящее-будущее

В статье освещены концептуальные положения конституционно-правового регулирования миграционных процессов в Республике Армения: в контексте триады прошлое-настоящее-будущее. В частности, автор статьи ссылается на правовое регулирование конституционно-правового положения эмиграции и иммиграции в Республике Армения, и их прямых и косвенных воздействий на вопросы, связанные с разработкой и реализацией миграционной политики. В статье автором представлены соответствующие предложения, для урегулирования конституционно-правового совершенствования в области миграции Республики Армения.

Ключевые слова: миграция, декларация независимости, конституционно-правовое регулирование миграции, миграционная политика, человеческий капитал, миграционный режим.

Ashot Hayrapetyan

PhD in law, Associate professor

Doctoral in the Public Administration

Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

Constitutional regulation of the migration in the Republic of Armenia in the scope of the trinity of past-present-future

In this article the conceptual provision of the constitutional regulation of the migration in the Republic of Armenia in the scope of the trinity of past-present-future is presented. Particularly, the author addresses the provisions of the constitutional regulation of the emigration and immigration in the Republic of Armenia and issues concerning their direct and indirect influences connected with the drafting and realization of the migration policy. In the article author makes suggestions towards the improvement of the constitutional regulation in the field of migration of the Republic of Armenia.

Keywords: migration, declaration of the independence, constitutional regulation of the migration, migration policy, human capital, migration regime.